

Federmessersites te Lommel-Maatheide Opgravingscampagne 2005

Marijn VAN GILS & Marc DE BIE

Samenvatting

In 2005 werd het terreinwerk op de *Maatheide* te Lommel vervolgd met een groot aantal boringen op de zuidelijke valleiwand, systematische oppervlakteprospectie en verder opgravingswerk. De resultaten gaven een klaardere kijk op het nederzettingspatroon en opende nieuwe mogelijkheden voor de reconstructie van het Allerødmilieu.

Slutelwoorden: Limburg (B), Lommel, Finaal-Paleolithicum, Federmessergroepen, Usselobodem, Allerød.

1. Inleiding

De *Maatheide* te Lommel is met haar ontdekking in het begin van de 20ste eeuw de vroegst gekende paleolithische vindplaats van Vlaanderen en vormde reeds meermaals het onderwerp van archeologisch onderzoek (Creemers & Carolus, 1989; Geerts, 1984; Hamal-Nandrin *et al.*, 1935; Verheyleweghen, 1956; Vermeersch, 1975). Hernieuwd onderzoek ging in 2003 van start naar aanleiding van de bedreiging van de site door zandontginning. Dit heeft een duidelijk beeld opgeleverd van de bewoning op de voormalige rug ten noorden van het valleitje van de Blokwaters, waarmee ook de vroeger ingezamelde vondsten een ruimtelijke context verkrijgen (De Bie *et al.*, 2003; De Bie & Van Gils, 2004a, 2004b; Van Gils & De Bie, 2004, 2005).

De doelstellingen voor de campagne van juli en augustus 2005 bestonden uit het prospecteren, waarden en eventueel opgraven van de zone ten zuiden van het valleitje, verder opgraven van silexconcentraties op de noordelijke rug en tenslotte extra aandacht besteden aan de studie van het natuurlijk landschap.

2. Zuidelijke valleiwand

De zuidelijke valleiwand was tijdens de voorgaande campagnes moeilijk prospecteerbaar door de begroeiing met gras. De begraven positie van twee Federmesserconcentraties die in 2004 opgegraven werden, toonde dat we ons hier bovendien niet tot oppervlakteprospectie konden beperken, maar ook een blik in de bodem moesten werpen.

Hiertoe werden meer dan 1000 boringen met de "megaboor" (20 cm edelmanboor) uitgevoerd over ongeveer 3 hectaren, geplaatst volgens een driehoeksgrid van 5 bij 6 m (fig. 1: B). De bodemprofielen werden opgemeten en de toplaag, met eventueel aanwezige podzolbodem, uitgezeefd op 3 mm, evenals de hieronder begraven Usselobodem.

De Usselobodem blijkt over het grootste deel van deze zone bewaard, wat het mogelijk maakt om een driedimensioneel beeld te bekomen van het prehistorisch loopvlak. Ondanks het grote aantal boringen in een relatief dicht grid, bleef dit echter nagenoeg steriel aan vondsten. Dit staat in sterk contrast met de zeer intensieve bewoning ten noorden van de natte depressie, en onthult een keuze van de prehistorische mens om zich bij voorkeur niet in de zuidelijke zone te vestigen.

Het algemene patroon van de Federmesserbewoning kan nu heel duidelijk omlijnd worden: bijna volledig op de noordelijke rug, vlakbij het toenmalige water in een ongeveer 100 m brede strook (fig. 1: C). Slechts enkele geïsoleerde concentraties werden ten noorden en ten zuiden hiervan aangetroffen (fig. 1: LB01, LB60 en LB57A). De oostelijke en westelijke begrenzing is niet meer te achterhalen door respectievelijk bebouwing en zandontginning op de aanpalende percelen, maar de finaalpaleolithische bewoning strekt zich in de lengte over meer dan een kilometer uit.

De latere mesolithische bewoning volgt nagenoeg hetzelfde patroon maar lijkt iets meer aanwezig te zijn op de zuidelijke valleiwand. Door hun stratigrafische positie boven de Usselobodem kunnen de meeste oppervlaktevondsten hier inderdaad als mesolithisch geïnterpreteerd worden. Een testopgraving van twee concentraties bevestigde dit.

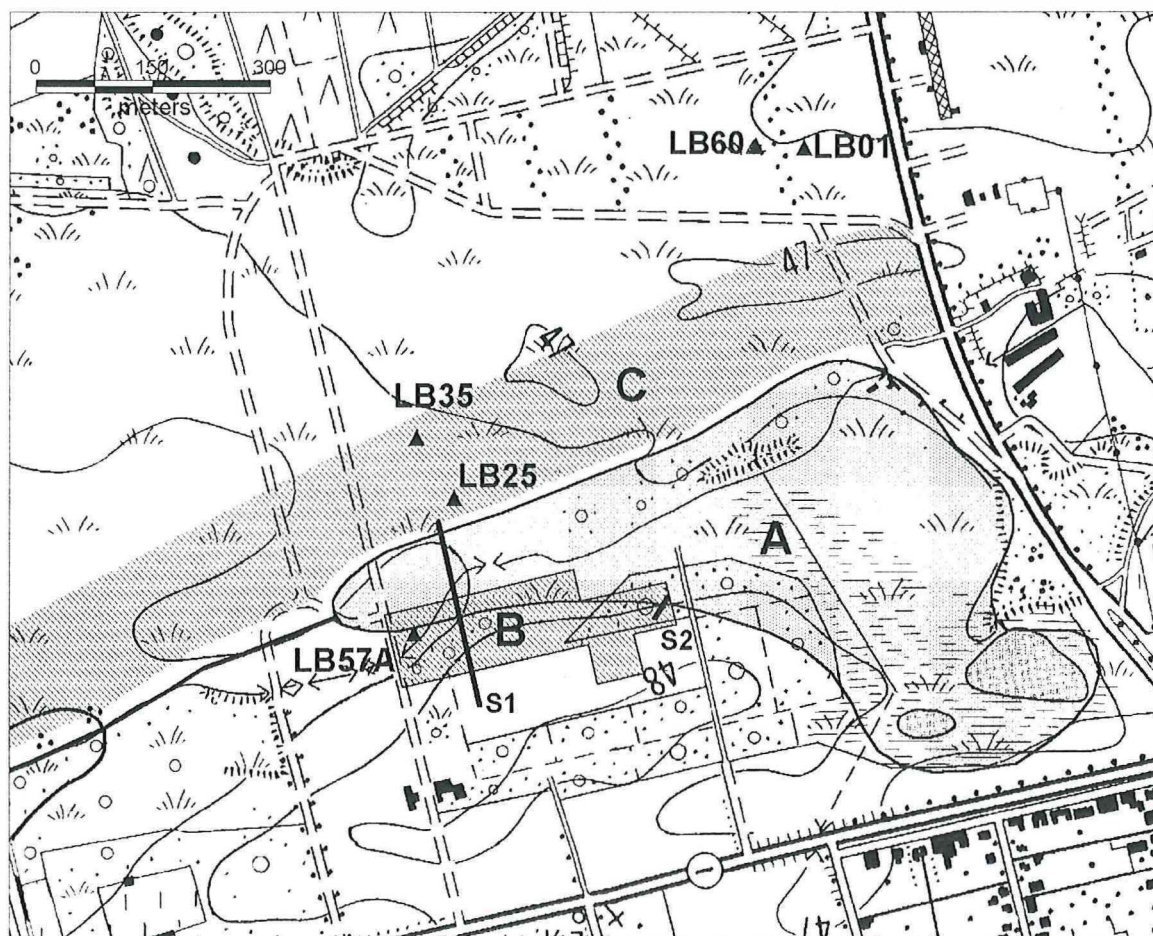

Fig. 1 — Uitsnede van de topografische kaart met aanduiding van de in 2005 onderzochte vindplaatsen te Lommel-Maatheide.
 A: de natte depressie tijdens de Allerød; B: beboorde zone; C: zone met de voornaamste prehistorische bewoning;
 S1: sleuf doorheen de vallei; S2: sleuf met veenpakket.

3. Noodopgravingen

De campagne van 2004 had reeds een beeld gegeven van de bewoning op noordelijke rug. In 2005 werd dit verder uitgediept met nieuw noodopgravingswerk. In aanvulling op de vondstlocaties die de vorige jaren reeds aan het licht gekomen waren, leverde verdere prospectie ook verschillende nieuwe concentraties op. Deze werden stuk voor stuk geëvalueerd en indien nodig verder opgegraven. De locus LB60 (fig. 1) leverde bijvoorbeeld nog een concentratie uitermate goed bewaard Federmesser-materiaal op uit de Usselobodem, waarvan de ruimtelijke spreiding echter door een eenmalige verploeging is aangetast.

Tenslotte werden LB57A en LB25 (fig. 1), enkele grotere vondstzones waarvan de opgraving reeds in 2004 was aangevat, afgewerkt.

4. De mens in het landschap

Het driedimensioneel beeld op het prehistorisch loopvlak dat we reeds verkregen uit de boorgegevens, werd verder verfijnd door de aanleg van enkele sleuven. De langste hiervan doorsnijdt de vallei in dwarsrichting en toont ondermeer de Usselobodem in zowel droge als natte toestand en geeft een goed beeld van de natte depressie (fig. 1: S1). Het plotseling dagzomen van de Usselobodem ten noorden van de depressie toont dat het oppervlak van de noordelijke rug tijdens de Allerød zeker hoger was dan de huidige topografie. De geëoliseerde artefacten die hier opgegraven werden (LB25) en het ontbreken van fijn débitage-afval in het ensemble, suggereert dat de rug reeds tijdens de Jonge Dryas moet verstoven zijn. De Allerød-topografie moet dus ook meer uitgesproken zijn geweest dan de vroeg-holocene. De zuidelijke valleiwand blijkt door

de begraven Usselobodem tijdens de Allerød daarentegen lager dan de holocene en loopt langzaam en gelijkmatig op, terwijl de bodems over lange afstand eerder natte kenmerken vertonen.

We zien dus een zekere asymmetrie in de Allerød-topografie: een noordelijke hoge rug met een relatief steile helling naar de depressie toe en een zuidelijk helling die slechts zeer langzaam en gelijkmatig oploopt. Deze asymmetrie komt overeen met de typische morfologie van een duin: een zwak oplopende windzijde en een korte, steile valhelling. Aangezien de zuidelijke valleiwand over lange afstand moerassig moet zijn geweest terwijl de noordelijke rug een droge situatie vormde vlakbij open water door de steile valhelling, kan het niet verbazen dat de prehistorische mens deze noordelijke rug als verblijfplaats verkoos.

Met het noordwesten als overheersende windrichting tijdens de vorming van deze laatglaciale duinruggen, moeten de valhelling van de duinen en dus ook potentiële nederzettingslocaties zich steeds aan dezelfde noordwestzijde van de depressies bevonden hebben. Dit verklaart de duidelijke recurrentie van finaalpaleolithische en mesolithische sites op de noord- tot noordwestzijde van natte depressies, zowel in de Belgische als Nederlandse Kempen (Van Gils & De Bie, in druk; Arts, 1988).

Een tweede sleuf werd gegraven om een veenpakket, dat door de boringen aan het licht was gekomen, van naderbij te bekijken (fig.1: S2). De sleuf toont een sterk gecompriëerd veenpakket van een 20-tal cm dikte dat tot aan de oever loopt, waar de Usselobodem erop aansluit. Dit veen blijkt bijzonder goed bewaard en vormt ondertussen het onderwerp van palynologisch, archeobotanisch en keverresten-onderzoek. Doorgedreven pedologische studie van de bodemprofielen heeft eveneens een aanvang genomen.

Alles is bijgevolg voorhanden om een gedetailleerd beeld te bekomen van de lokale topografie, klimaat en vegetatie tijdens de Allerød, en om de menselijke bewoning daarin te situeren. Meer dan verwacht kan zo de doelstelling worden gerealiseerd om deze aloude gekende prehistorische site te kaderen in haar culturele, natuurlijke en landschappelijke context.

Dankwoord

Het terreinwerk werd uitgevoerd door het VIOE in samenwerking met de Eenheid Prehistorische Archeologie (KUL), het Museum Kempenland, de ontginner SIBELCO en de stad Lommel. Wij wensen de talrijke jobstudenten, stagiairs (van K.U.L. en V.U.B.) en vrijwillige medewerkers te bedanken, zonder wiens inzet dit project onmogelijk was geweest. Voor discussies op het terrein en hun bijdrage

vanuit de partnerwetenschappen danken we eveneens prof. em. F. Gullentops (KUL), prof. E. Paulissen (KUL), prof. J. Hus (KMI en VUB), prof. J. Deckers (KUL), K. Vancampenhout (KUL), K. Wouters (KUL), prof. R. Langohr (UG), K. Deforce (VIOE), J. Bastiaens (VIOE), prof. A. Eryvnc (VIOE en UG), dr. K. Desender (KBIN) en prof. L. Beyens (UA).

Bibliografie

ARTS, N., 1988. A survey of Final Palaeolithic archaeology in the Southern Netherlands. In: Otte M. (red.), *De la Loire à l'Oder. Les civilisations du Paléolithique final dans le nord-ouest européen*. BAR international series 444(i), Oxford: 287-356.

CREEMERS G. & CAROLUS J., 1989. Epipaleolithicum te Lommel-Blokwaters. *Limburg*, 68: 195-200.

DE BIE M., GULLENTOPS F. & VAN GILS M., 2003. Een laat-paleolithische concentratie in een Usselo-bodem op de Maatheide te Lommel. *Notae Praehistoricae*, 23: 33-37.

DE BIE M. & VAN GILS M., 2004a. Steentijdsites op de Maatheide te Lommel. *Archeologisch waarderingsonderzoek 2003*. Intern Rapport VIOE, Brussel.

DE BIE M. & VAN GILS M., 2004b. Steentijdsites op de Maatheide te Lommel. *Archeologisch waarderingsonderzoek 2003*. *Te Lomelle op die Campine*, 30 (2): 13-21.

GEERTS F., 1984. The Caris collection of Lommel, *Notae Praehistoricae*, 4: 17-22.

HAMAL-NANDRIN J., SERVAIS J. & LOUIS M., 1935. Nouvelle contribution à l'étude du préhistorique dans la Campine limbourgeoise (Belgique). *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, 32: 175-203.

VAN GILS M. & DE BIE M., 2004. Federmessersites te Lommel-Maatheide (Limburg). Opggravingscampagne 2004. *Notae Praehistoricae*, 24: 89-94.

VAN GILS M. & DE BIE M., 2005. Steentijdsites op de Maatheide te Lommel. *Archeologische opgravingen 2004*. Intern rapport V.I.O.E.: Brussel, 23 p.

VAN GILS M. & DE BIE M., in druk. Les occupations tardi- et post-glaciaires au nord de la Belgique. Implantations dans le paysage et modèles de comportement. In: Ducrocq T., Fagnart J.-P., Soufi B. & Thévenin A. (éds), *Le Mésolithique ancien et moyen de la France septentrionale et des pays limitrophes*, Mémoires de la Société Préhistorique Française.

VERHEYLEWEGHEN J., 1956. Le paléolithique final de culture périgordienne du gisement préhistorique de Lommel (Province de Limbourg-Belgique). *Bulletin de la Société Royale Belge d'Anthropologie et de Préhistoire*, 67: 1-79.

VERMEERSCH P. M., 1975. Haltplaats van het Tjongeriaan te Lommel-Werkplaatsen. *Archeologie*: 64-67.

Marijn Van Gils
Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed
Eenheid Prehistorische Archeologie
Redingenstraat, 16
BE - 3000 Leuven
Marijn.Vangils@geo.kuleuven.be

Marc De Bie
Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed
& Vrije Universiteit Brussel
Eenheid Prehistorische Archeologie
Redingenstraat, 16
BE - 3000 Leuven
Marc.DeBie@geo.kuleuven.be